

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

פרקי תפילה

תפילה בלחש או בהרמת קול

ראשי פרקים:

המגביה קול בתפילתו ◊ להרגיל את בני הבית בתפילה ◊ להשמיע לאוזנו ולא לאחרים ◊ מפני מה תיקנו תפילה בלחש? ◊ מעשה בחסיד קרלין שנקלע לצ'ורטקוב ◊ טובה צעקה בעת צרה ◊ לצעוק בקול בינוני ◊ תפילה צריכה קול ◊ תפילה בשני מימדים - שכל ורגש ◊ הרמת הקול בתפילה בימים נוראים ◊ אפשר לצעוק בלחש

להרגיל את בני הבית בתפילה

המאירי שם מסכם את מסקנת הגמרא ומבאר:

"המתפלל, אין ראוי שישמיע קולו אם יכול לכונן ליבו בלחש, שהענין דומה כמי שסבור שבכך הוא נשמע יותר, אבל אם אין יכול לכונן את ליבו בלחש - מותר. ובציבור, בין כך ובין כך אסור לכל יחיד ויחיד חוץ משליח ציבור, כדי שלא יטריד את הציבור. ומכל מקום לא יתפלל בהגבהת קול, שזהו דרכן של נביאי השקר, שנאמר עליהם 'ויקראו בקול גדול'."

המאירי מוסיף ששליח ציבור רשאי וצריך להתפלל בקול רם, כי זו המהות של תפילת הציבור. אך גם המתפלל בקול רם בהיתר, אסור לו להרים קולו ולהתפלל בקול גדול, כי כך היתה דרכם של נביאי השקר, שהיו צועקים בקול גדול כדי שאלהיהם ישמע.

ממשיך המאירי:

"ובתלמוד המערב שבפרק תפילת השחר אמרו: רבי יונה, כד הוה מצלי בכנישתא - הוה מצלי בליחושא, כד הוה מצלי בביתא - הוה מצלי בקלא, כי היכי דלילפון בני ביתיה צלותא מיניה.

ואמר רבי מונא: ביתיה דאבא ילפין צלותא מאבא, אלמא כל שבכוונה מעלה - מותר."

רבי יונה, כשהיה מתפלל בביתו, היה מתפלל בקול רם כדי שיתרגלו בני הבית בתפילה. כשבני הבית שומעים את אבא מברך ומתפלל בכוונה, מילה במילה, זה לימוד גדול. ומדוע לא חשש ל'קטנות אמונה'?

המגביה קול בתפילתו

הגמרא בברכות¹ אומרת:

"המשמיע קולו בתפילתו - הרי זה מקטני אמנה, המגביה קולו בתפילתו - הרי זה מנביאי השקר."

ורש"י שם מבאר:

"הרי זה מקטני אמנה - כאילו אין הקדוש ברוך הוא שומע תפילת לחש ומגביה הרבה. הרי זה מנביאי השקר - דכתיב: 'ויקראו בקול גדול' (מלכים א' יח, כח)."

הקב"ה לא זקוק להגבהת הקול מצדנו כדי שיוכל לשמוע, הקב"ה יודע מחשבות אדם ורצונותיו גם בטרם יוציא דבר מפיו, ומי שחושב שעל ידי הגבהת קולו הקב"ה ישמע טוב יותר, זו קטנות אמונה, מעין מעשה נביאי השקר במעמד הר הכרמל, שם קראו אותם נביאי בעל בקול גדול לאלהיהם שיושיעם, ולא עלתה בידם.

בהמשך מסייגת הגמרא ואומרת:

"אמר רב הונא: לא שנו אלא שיכול לכונן את ליבו בלחש, אבל אין יכול לכונן את ליבו בלחש - מותר."

הגבהת קול בתפילה מעידה על קטנות אמונה רק אצל מי שכוח הריכוז שלו נשמר גם בזמן שהוא מתפלל בשקט, אבל מי שהתפילה בקול רם מסייעת לו להתרכז בתפילה, אין בהגבהת קולו משום קטנות אמונה, ומותר הדבר רק בתנאי שהוא מתפלל ביחיד ולא בציבור, שכן הגבהת הקול בתפילה בציבור עלולה להפריע למתפללים האחרים.

¹ ברכות כד ע"ב.

עולה, ושניהם נשחטים בצפון העזרה, וזאת כדי שלא יבינו המתבוננים מן הצד שמדובר בקרבן חטאת, ולא יתבייש החוטא.

מעשה בחסיד קרלין שנקלע לציורטקוב

מספרים על חסיד קרלין שהיה סוחר גדול ונסע לרגל מסחרו לערים, ופעם אחת נקלע לעיר וראה שיצטרך לשהות שם בשבת, ודאג היכן יתפלל בשבת. היה שם האדמו"ר מצ'ורטקוב וחשב להתפלל אצלו, אבל חשב בליבו, הרי אני חסיד קרלין ורגיל להתפלל בצעקות ובקולות רמים ואצל הרבי אין זה מקובל, כיצד יסתכלו עלי, ואולי תהיה זו אף פגיעה ברבי אם אצעק בקול בעת התפילה... החליט להכנס אל הרבי ולבקש את רשותו להתפלל כהרגלו. הרבי שמע את מבוקשו וענה לו בקפידה: איזה דרך היא זו לצעוק בתפילה כשאתה עומד בפני המלך, יש להתפלל בשקט ובמורא, כך הוא מנהגנו ואין לשנות! באין ברירה ניסה בכל כוחו להתאפק מלצעוק, אבל בהגיעו לתפילת נשמת לא יכול היה עוד להתאפק ומרוב התלהבות פרץ בשאגה והחל לאמרה בקולי קולות ובצעקות נוראות, והכל הסתכלו עליו בתימהון ובקפידה. במוצאי שבת קודש נכנס אל הרבי והחל להתנצל. ענה לו הרב: על מה ההתנצלות, יש כאלו המתפללים בשקט ויש הצועקים, ולהיפך הצעקה נובעת מהלב והיא אחת מלשונות התפילה, טובה היא מתפילה בקרירות וקיפאון.

האיש תמה ושאל: רבי, הלא בתחילת השבוע גער בי הרב והתרה בי שלא אצעק ושלא זו הדרך?!

ענה לו הרבי: כשיהודי בא אלי ביום ראשון או שני ומבקש רשות להתפלל בצעקות בשבת, והוא מתכוון מראש לצעוק כאילו זה טופס התפילה וצורתה, יש להעמידו על האמת שאין זה מעיקר התפילה ותקנתה, אבל כשיהודי עומד בתפילה ויחם לבבו ומרוב התלהבות הוא מרים את קולו, אין נאה ומשובח הימנו!

טובה צעקה בעת צרה

רבי משה מטראני⁶ בספרו "בית אלקים"⁷ מבאר מדוע תפילה בקול רם מזכירה את תפילתם של נביאי הבעל, וכה דבריו:

⁶ רבי משה מטראני (המב"ט) (ספרד-צפת), הר"ס-הש"ם - בן למשפחת חכמים ממגורשי ספרד. בגיל שמונה עשרה, לאחר שרכש השכלה תורנית מקיפה אצל דודו, רבי אהרן מטראני, באדריאנופול, עלה לארץ ישראל, השתקע בעיר צפת ולמד תורה אצל רבי יעקב בירב, רבו המובהק. בגיל עשרים וחמש התמנה לחבר בית הדין של רבי יעקב בירב, וזכה להיסמך על ידי מורי יחד עם רבי יוסף קארו שהגיע גם הוא לצפת באותן שנים. במשך חמישים וארבע שנים ישב המב"ט בבית הדין בצפת ועסק בהרבת תורה וכתובת תשובות לשאלות שהופנו אליו מרחבי העולם היהודי. המב"ט היה חברו של רבי יוסף קארו והם הרבו לדון יחד בענייני הלכה, לצד מקרים של מחלוקת ואי הסכמה. לאחר פטירת רבי יוסף קארו שימש במשך חמש שנים כאב בית הדין. מחבר הספרים: "קריית ספר" - בירור לגבי כל דין אם הוא מדאורייתא, או על פי שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן, או לפי הלכה למשה מסיני או מדברי חכמים ותקנותיהם, "בית אלקים" - כולל שלושה חלקים: שער התפילה, שער התשובה, ושער העיקרים. לספר צורף גם פרק מיוחד הכולל ביאור על פרק שירה.

להשמיע לאוזנו ולא לאחרים

הגמרא בברכות² אומרת:

"כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: ז'חנה היא מדברת על לבה' - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. ר'ק שפתיה נעות' - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. 'וקולה לא ישמע' - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפילתו..."

הלכות גדולות לומדת הגמרא מפסוקי תפילתה של חנה, ובהן: איסור הגבהת הקול בתפילה. וכתב שם הרשב"א:

"וקולה לא ישמע' - מכאן למתפלל שלא ישמע קולו בתפילתו. מסתברא דלא ישמע לאחרים, כלומר שלא יאמר בקול, וכדתיניא לעיל בפרק מי שמתו (כד ע"ב), כל המשמע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה, אבל להשמיע לאוזנו רשאי ומצוה לכתחילה".

להתפלל בקול רם ולהשמיע את מילות התפילה לעצמו, בודאי מותר ואף ראוי לנהוג כך לכתחילה, אבל יזהר לא להשמיע קולו לאחרים. למעשה נחלקו הדעות בדבר, לפי מרן המחבר צריך לחתך תפילתו בשפתיו ולהשמיע לאוזניו בלחש ולפי המקובלים אפילו לאוזניו אינו משמיע³.

ה"בכור שור"⁴ בחידושויו למסכת ברכות שם כותב:

"כתבו הטור ושולחן ערוך, שלא ישמע קולו בתפילתו רק ישמע לאוזניו בלחש. ונראה לי דגם אם ידבר והעומד נגדו לפניו או אצלו ממש ישמע דבריו, שפיר דמי. ולא אסרו כי אם השמעת קול ממש".

מה שאסרו חכמים, זה רק השמעת קול ממש, אבל אם השכן מימין או משמאל, מלפנים או מאחור, שומע, אין איסור בדבר.

מפני מה תיקנו תפילה בלחש?

הגמרא בסוטה⁵ אומרת:

"מפני מה תיקנו תפילה בלחש? כדי שלא לבייש את עוברי עבירה, שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה!".

חכמים תיקנו להתפלל בלחש כדי לא לבייש את עוברי העבירה החפצים לשוב בתשובה ולהתוודות על עבירות שבידם. ומנין שאין מביישים אפילו עוברי עבירה? לומדים זאת מכך שהתורה לא חילקה בין מקום שחייטת קרבן חטאת למקום שחייטת קרבן

² ברכות לא ע"א.

³ ראה שולחן ערוך או"ח סימן קא, ה ומשנה ברורה שם סק"ה.

⁴ רבי אלכסנדר סנדר שור (פולין), התל"ג-התצ"ז - נולד למשפחת הרבנים החשובה שור, שלפי המסורת היתה מצאצאי רבי יוסף בכור שור, בן תקופתו של רש"י. עיקר פרסומו היה בעקבות ספרו "תבואות שור" בענייני שחיטה וטריפות וביאורו לתלמוד שנקרא "בכור שור". לחיבור "תבואות שור" נוספה תמצית הלכתית שנקראת "שמלה חדשה", וכמה מגדולי האחרונים כתבו את חידושיהם בהלכות כשרות סביב ה"תבואות שור" או ה"שמלה חדשה", ביניהם הספרים "דעת קדושים", "לבושי שרד", "מטה אשר", "אמרי בינה", "ראש יוסף", "מנחת יצחק", "פעמון זהב" ועוד.

⁵ סוטה לב ע"ב.

"כמה גדול כוחה של צעקה לבטל הגזרה, כדכתיב: 'פני ה' בעשי רע להכרית מארץ זכרם, צעקו וה' שמע' (תהלים לד, יז-יח). וכן בארבעה שצריכין להודות כתיב: 'ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילים' (תהלים קז, ו). והנה פשט תיבת 'צעקה' הוא, שירים קול בתפילה מתוך קירות ליבו.

אמנם הלב מהסס בזה, שהרי אמרו (ברכות כד ע"ב): המגביה קולו בתפילתו - הרי זה מנביאי השקר. ולפום מאי דילפי לה מחנה, דכתיב: 'וקולה לא ישמע' (שמואל א' א, יג), משמע דאפילו בתפילה פרטית שמתפלל על צרתו צריך שלא ישמע קולו. והחמירו בזה הקדוש (ח"א רט ע"ב) ואמרו, שהמשמיע קולו בתפילתו - אין תפילתו נשמעת במרום. אבל יש מקומות אחרים בזהר הקדוש, דמשמע דירים קלה בצלותה.

ונראה לי שבקצת פשר דבר, שהיותר טוב שליבו למו אב [לה] יתברך] יצעק צעקה גדולה ומרה, והקול יהיה נמוך, רק שפתותיו נעות וקולו לא ישמע. אמנם אם אש תוקד בקירבו ולא יכול להתאפק מלזעוק בקול גדול מתוך צרתו, גם זה חשוב מאד ועושה פרי למעלה. ומה גם אם הוא שליח ציבור העובר לפני התיבה, שמוכרח לצעוק צעקה גדולה. ועיקר הצעקה תלויה בלב והקול בינוני קול בוכים, כצועק ובוכה ומתחנן, ובזה ישמע אל ויענם, כי הוא שומע צעקת עמו ברכים".

ל'צעקה' יש כוח גדול, אבל יש משהו חזק יותר, והוא ה'לחישה'. כך לימדנו חנה בתפילתה, וכך נכון לנהוג בתפילה. וגם כשהלב צועק מתוך צרה וצוקה, הקול יהיה בינוני, "כצועק ובוכה ומתחנן".

תפילה צריכה קול

הרמב"ן¹⁰ מלמדנו שישנה מעלה להרמת הקול בתפילה כשהיא נעשית מתוך רצון לספר תהילת ה' ולהודות בקול גדול על נפלאותיו וטובותיו עמנו תמיד, וזו לשונו:

"וכוונת רוממות הקול בתפילות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו 'בריותיך אנחנו', וזו כוונתם במה שאמרו ד"ל (ירושלמי תענית פ"ב, ה"א): 'ויקראו אל אלקים בחזקה' (יונה ג, ח), מכאן אתה למד שתפילה צריכה קול".

נמצאנו למדים, שהיחס להרמת הקול בתפילה תלוי בעמדה הנפשית שבה האדם נמצא.

"המתפלל בקול רם הוא מנביאי הבעל שנראה כוונתו ככוונתם, ואמרו בירושלמי (פרק ה'רואה): אמר רבי פנחס, עבודת אלילים - נראית קרובה והיא רחוקה, כדכתיב: 'ישאווה על כתף יסבלוהו' וגו' (ישעיה מו, ז), אבל הקדוש ברוך הוא נראה רחוק והוא קרוב, דאמר רבי לוי, מן הארץ ועד לרקיע ת"ק שנה וגו'.

רבי ברכיה אומר: אף מרגלי החיות עד ראשיהם וקרניהם ולמעלה מהם כסא הכבוד, ורגלי כסא הכבוד כנגד כולן, וכסא הכבוד כנגד כולן, ולמעלה מהן מלך רם ונשא - ראה כמה גבוה מעולמו, ואתם נכנסים לבית הכנסת ועומד החזן ומלחש בשפתיו, והקב"ה מאזין לו. וכי יש אלוך קרוב מזה?! הדא דתימא, 'בכל קראנו אלי'".

ריבוננו של עולם הוא קרוב לקוראיו באמת. לעומת אלילי השווא שהם רחוקים עד מאוד מעובדיהם, גם אם למראית עין נדמה שהם קרובים ומוחשיים יותר, הקב"ה מאזין לתפילותינו ויודע מחשבותינו ונענה לתפילותינו גם בזמן שהן נאמרות בלחש. ממשין המב"ט:

"ויקשה לזה ממה שמצאנו בכמה מקומות ענין תפילה בלשון צעקה שהוא הרמת קול, כמו שמצאנו למשה 'ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים' וגו' (שמות ח, ח), 'ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה' (במדבר יב, יג), ובישראל 'ויצעק בני ישראל אל ה' (שמות יד, י)..."

ונוכל לומר בתירוץ זה, כי התפילות הסדורות בכל יום שלא בעת צרה, הוא שאין ראוי לאומרם בקול, כיון שהוא יכול לכיין בלחש, אבל התפילות שמתפללים בעת הצרה והצער, אי אפשר שיתפלל אותם האדם בנחת מצד צער, ולכן הוא צועק בקול רם, להורות שהוא מכיר ומרגיש הצער שהוא בו, ואין מי שיצילהו כי אם הוא יתברך".

במקומות רבים בתנ"ך מוזכרת 'צעקה' בנוגע לתפילה, ואין נראה שקיימת הסתייגות מאופן זה של תפילה, לכן מבאר המב"ט, שקיימת הבחנה בין תפילה של ימי שגרה לתפילה של ימי צער וצרה, שבהם הרמת הקול אינה מתוך מחשבת פסול, שכביכול ה' אינו שומע תפילה שבלחש, אלא מתוך צער וכאב ונשיאת עיניים לתשועת ה'. כשכואב צועקים! איננו בעלי הבית על הכל, עם כל ההשתדלויות, בסופו של דבר עינינו לה' תלויות ולא לשום דבר אחר.

לצעוק בקול בינוני

על כוחה של ה'צעקה' כותב **רבי אליעזר פאפו**⁸ בספרו "פלא יועץ"⁹:

⁷ בית אלקים למב"ט שער התפילה פרק ו.

⁸ הרב אליעזר פאפו (בעל ה"פלא יועץ") (סרייבו שבבוסניה), התקמ"ו-התקפ"ח - פוסק ומקובל. שימש כרב הקהילה הספרדית של סיליסטרה שבבולגריה. תקופה מסוימת עמד גם בראש הקהילה הספרדית בבירת ולאכיה, בוקרשט. שמו התפרסם בזכות ספרו "פלא יועץ" הבנוי מפרקים קצרים המסודרים לפי סדר האלפבית. למד בישיבות בעיר הולדתו ורכש בקיאות רבה בתורה. בעיר הולדתו, סרייבו, כתב גם את ספרו הראשון "חדש האביב". אחרי שהתחנן עבר לגור בסיליסטרה, והיה לראש הקהילה היהודית המקומית. מאוחר יותר הגיע לבוקרשט וניהל ואירגן שם מחדש את

קהילת היהודים הספרדים בעיר. כעבור זמן קצר חזר לסיליסטרה. על הנהגותיו בקודש כתב בנו: "הפליא לענות בצום נפשו, ומלקות בכל לילה ולילה שאומרים בהם תחנונים. שק ואפר וחרולים וטבילות... וטבילות שלגים...".

⁹ פלא יועץ ערך צעקה.

¹⁰ רמב"ן שמות יג, טז.

וכך כותב ה"שולחן ערוך"¹⁵:

"יש אומרים שבראש השנה ויום כיפור מותר להשמיע קולם בתפילה, אפילו בציבור.

הגה: וכן נוהגין, ומכל מקום יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי".

והעיר רבי שמואל מקראקא¹⁶, בעל "עולת תמיד" שם:

"כן כתב המרדכי במסכת יומא (סימן תשכה), וזה לשונו: אף על פי שכל ימות השנה מתפללין בלחש, בראש השנה ויום כיפור אומר בקול רם כדי שילמדו זה את זה, ולהטעות לא חיישינן כיון שבידם מחזורים ותפילות. ומביא ראיה מהירושלמי (ברכות פ"ד, ה"א)".

והוסיף:

"גרסינן התם בגמרא (לא ע"א): המגביה קולו בתפילתו הרי זה מנביאי שקר, דכתיב בהו 'קראו בקול גדול' (מלכים א' יח, כז), מכאן כתב הב"ח, דאיסור גדול לחזנים שמגביהים קולם בתפילתם יותר ממה שצריכים להשמיע לציבור, ויש לגעור בהם ולמחות בידם".

ובענין זה כתב הט"ז שם:

"מכל מקום נראה בחזנים שמגביהים קולם כדי לעורר הכוונה ולהשמיע שפיר לבריות, ודאי שפיר עבדי, דעיקר תפילת הש"ץ ניתקנה דווקא בקול רם.

אכן אותם שעושים כן להראות קולם, ודאי עושים שלא כהוגן".

כשהתכלית היא לעורר את הכוונה או לזעוק זעקה פנימית מתוך כאב, נכון וראוי להגביה את הקול, בודאי כשמדובר בשליח הציבור, אך כשהמגמה היא להתפאר בכישרונו או ב"צדיקותו", אין זה ראוי.

אפשר לצעוק בלחש

מספרים כי פעם אחת ביקרו בבית המדרש של רבי אברהם יעקב מסדיגורה כמה מחסידי קרלין, וכמנהגם התפללו בקולי קולות.

לאחר התפילה סיפר להם רבי אברהם יעקב: "דעו לכם כי גם אל אבי, רבי ישראל מרוז'ין, הגיעו פעם חסידים שהתפללו כמוכם, בקול רם ובצעקות. אמר להם אבי: 'מדוע לצעוק בקול רם, הרי אפשר לצעוק בלחש'".

תפילה בשני מימדים – שכל ורגש

מרן הרב קוק בפירושו לסידור¹¹ מלמדנו כי תכלית התפילה היא 'התגברות השלמות הפנימית', וזהו היסוד להדרכת חז"ל לא להגביה את הקול בתפילה, וזו לשונו:

"תכלית התפילה היא התגברות השלמות הפנימית, בהתחזקות הנפש הרוחנית, על ידי התקרבותה לציור האמתי האפשרי לה, בהכרת יוצרה והבנת יחשה לריבון כל העולמים, ואי אפשר להגיע לתכלית נשגבה זו, כי אם כשישתמש לזה בכל כוחותיו וכשרונותיו כראוי להם, בהרגש במקום הראוי לו ובמעשה במקום הראוי לו, אשר אך על ידי זה תשתלם ההכרה ותביאהו התפילה לתכליתה.

על כן צריך שיחתוך בשפתיו, שתבא לו שלמות הדעת על ידי פעולותיו הגופניות הדרושות להשלמת הציור הפנימי, ולא יגביה קולו בתפילתו, שתקבע פעולת התפילה בעיקר עצמותה בפנימיות נפשו לו לבדו. ומזה תוסיף להתברר עבודת ה' אמיתית, בלא שום רצון של התפארות אצל בני אדם, רק לה' לבדו חוקר לב ובוחן כליות".

כשאדם מרגיש שאלקים רחוק ממנו, הוא צועק אליו, וכשאדם מרגיש חיבור ושייכות בבחינת "מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו פה" אלקינו בכל קראנו אליו¹², הוא נושא תפילה חרישית וברור לו שהקב"ה שומע את תפילתו.

חנה מביאה לידי ביטוי בתפילתה שני מימדים - שכל ורגש. חיתוך השפתיים בתפילה הוא הביטוי השכלי הקובע את מילות התפילה ותוכנה. לא רק הכוונה הליבית חשובה בתפילה אלא גם חיתוך השפתיים ודקדוק המילים. יחד עם זאת, חנה מביאה לידי ביטוי את העוצמה הרוחנית שאתה היא ניגשת לפני ה', וזאת על ידי השמעת קולה בלחש, רק לאוזניה ולא לאחרים. התפילה היא אישית-פנימית, ואין להשתמש בה כדי להרשים את הסובבים על ידי עצימת עיניים, נענוע הגוף והגבהת הקול וכדו'. התפילה היא העמידה הפרטית של האדם אל מול בוראו, ואין זה המקום להתפארות והצטיינות על ידי מעשים חיצוניים.

חנה מתפללת לפני ה' "וְנִתְתָּה לְאִמְתְּךָ זֶרַע אֲנָשִׁים"¹³. מה זה 'זרע אנשים'? אומרים חז"ל¹⁴: "לא ארוך ולא גרין, ולא קטן ולא אילם, ולא צחור ולא גיחור, ולא חכם ולא טיפש". חנה מבקשת שהילד שתזכה לו יהיה ממוצע, שלא יהיה בולט מידי. העולם צריך להתרגל למחשבה הזו ולשמור על הנורמאליות של החיים.

הרמת הקול בתפילה בימים נוראים

המדד הוא העמדה הנפשית שבה האדם נמצא, ולכן בימים נוראים כאשר העמדה הנפשית של האדם היא עמדה של תשובה ומעשים טובים, הדין משתנה.

¹⁵ שולחן ערוך או"ח הלכות תפילה סימן קא, ג.

¹⁶ רבי שמואל מקראקא (קרקא שבפולין-אלטונה שבגרמניה) הת'ה-ת"ס - למד בבתי המדרש שבעירו, ובהמשך מונה לדיין. נודע בעיקר בזכות ביאורו על שולחן ערוך אורח חיים, שחלקו הראשון נקרא "עולת תמיד" וחלקו השני (על הלכות שבת ומועד) נקרא "עולת שבת". פעמים רבות מביא ה"מגן אברהם" את דבריו וחולק עליו.

¹¹ עולת ראיה ח"א עמ' רסד-רסה.

¹² דברים ד, ז.

¹³ שמואל א' א, יא.

¹⁴ ברכות לא ע"ב.